

I. Wstęp

W marcu bieżącego roku, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Oddział w Łodzi ogłosiła przetarg na wykonanie badań powierzchniowych na trasie projektowanej drogi szybkiego ruchu S8 w obrębie województwa łódzkiego od węzła „Walichnowy” po węzeł „Wrocław”.

W wyniku rozstrzygnięcia przetargu zlecenie na powyższe prace otrzymała Fundacja Badań Archeologicznych im. Prof. Konrada Jażdżewskiego z Łodzi.

Zgodnie z uzyskaną decyzją Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi z dnia 25.03.2010 roku, nr 26-Arch/2010 zezwalającą na prowadzenie takich badań, przystąpiono do prac terenowych.

Badania terenowe zrealizowała w dniach: 29.03 – 16.04.2010 roku, ekipa Fundacji Badań Archeologicznych pod kierunkiem B. Muzolfa z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi.

II. Omówienie wyników prac

Prace terenowe prowadzono zgodnie z wymogami „Instrukcji ewidencji stanowisk archeologicznych metodą badań powierzchniowych (Archeologiczne Zdjęcie Polski – AZP), opracowanej w Ośrodku Dokumentacji Zabytków w 1984 roku oraz komentarzem do niej, zawartym w Zeszytach Generalnego Konserwatora Zabytków”, Archeologia – z. 1/1998r.

Prowadzone prace prowadzono na terenie dwóch Delegatur, Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi, t.j. delegatury łódzkiej, na obszarze powiatów: łódzki wschodni i pabianicki oraz sieradzkiej, w powiatach: łaskim, sieradzkim, zduńskowolskim i wieruszowskim.

Zgodnie ze zleceniem Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w Łodzi badaniami powierzchniowymi należało objąć pas drogi S8 o szerokości od 300 do 150m na odcinku od kilometra: 99,500 (węzeł „Walichnowy”) po kilometr 206,00 (węzeł „Wrocław”). Do tego dochodziły jeszcze obszary rozszerzeń (w węzłach skrzyżowań) oraz łączniki obwodnic miast: Sieradza, Zduńskiej Woli, oraz Pabianic (mapa.1).

Ogółem na penetrowanym przebiegu projektowanej trasy uwzględniono 131 stanowisk i punktów osadniczych o bardzo szerokiej chronologii obejmującej okres od starszej epoki kamienia (paleolit) po przełom okresów średniowiecza i nowożytności (XV/XVI w).

Zdecydowana większość zlokalizowanych reliktyw osadnictwa pradziejowego jest stanowiskami nowymi, dotychczas nie uwzględnianymi w AZP tych obszarów. Jedynie około 30 stanowisk z powyższej liczby była odnotowana w starszych badaniach AZP i została poddana weryfikacji w trakcie obecnych prac. Najczęściej są to stanowiska, które lokalizowano generalnie na granicach pasa poddanego obecnym badaniom. W kilku przypadkach, stanowisk uwzględnionych w AZP nie udało się zlokalizować w terenie. Zazwyczaj były to ślady osadnicze, być może w postaci pojedynczych, luźnych znalezisk. Pomimo tego zostały one uwzględnione w obecnym opracowaniu, z odpowiednią adnotacją, pozwalającą na ich uwzględnienie w dokładnych, późniejszych wytycznych

konserwatorskich. W tych przypadkach ich lokalizacja jest oparta na danych AZP bez podania danych z GPS.

Prezentację stanowisk nowoodkrytych i weryfikowanych stanowisk archiwalnych, przedstawiono w formie kolejnych kart katalogu stanowisk, w układzie od numeru 1 po 131, poczynając od stanowisk z rejonu węzła „Walichnowy”, po węzeł „Wrocław” zlokalizowany pod Łodzią (cz. III).

Poszczególne karty zawierają fragment fotomapy (w skali: 1:10000) z przebiegiem trasy S8 i lokalizacją stanowiska, nazwą miejscowości, na gruntach której się znajduje, danymi administracyjnymi (gmina, powiat), namiarem GPS, numerem stanowiska w miejscowości, nr obszaru AZP i nr stanowiska na obszarze, chronologią znalezisk oraz przypisaniem kulturowym (jeżeli jest to możliwe), prawdopodobny ogólny obszar stanowiska, charakter stanowiska oraz uwagi. Trzeba tutaj poczynić jedną uwagę odnoszącą się do wyznaczanego obszaru stanowisk. Ze względu na brak jednoznacznie wyznaczonej granicy inwestycji, nie wyliczono procentowego zagrożenia obszaru stanowiska pracami ziemnymi. Obszar kolizji danego stanowiska z projektowaną trasą winien być ustalony dopiero w następnej kolejności, przy udostępnieniu szczegółowego projektu inwestycji. Zwłaszcza, że szereg stanowisk obecnie lokalizowanych na obrzeżach pasa poddanego penetracji powierzchniowej może w ostatecznym rozrachunku znaleźć się poza obszarem realizowanej trasy i prowadzonych prac ziemnych.

Ponadto w dalszej części pracy znajdują się tabelaryczne zestawienie wszystkich stanowisk (cz. IV), oraz tabelaryczne zestawienie stanowisk z inwentarzem materiałów zabytkowych pozyskanym w trakcie obecnych badań powierzchniowych (cz. V).

Całość sprawozdania zamyka zespół map w skali 1:25000 z przebiegiem trasy S8 z naniesionymi stanowiskami i punktami osadnictwa pradziejowego, gdzie ich numery odpowiadają numerom kart katalogu (cz. VI).

Ponadto dla obu delegatur WUOZ w Łodzi oraz Sieradzu wykonano odpowiednie sprawozdania uwzględniające stanowiska z obszaru ich jurysdykcji oraz karty AZP tychże stanowisk w trzech egzemplarzach.

Przystępując do krótkiego omówienia wyników badań trzeba stwierdzić, że wśród zewidencjonowanych stanowisk obserwujemy ich dużą różnorodność, tak pod względem chronologii, charakteru, jak i wielkości powierzchni.

Chronologia znalezisk obejmuje przedział czasowy od paleolitu schyłkowego poprzez neolit, epokę brązu, po przełom średniowiecza i nowożytności (patrz: Inwentarz materiałów zabytkowych – cz. V, katalog stanowisk – cz. III). Ogółem pozyskano około 2000 fragmentów naczyń, wyrobów krzemiennych, kamiennych oraz m.in. przepalone kości i grudki polepy. Samych wyrobów krzemiennych jest około 180 wśród których notujemy także narzędzia. Zazwyczaj są to wyroby z miejscowego krzemienia, ale także trafiają się wyroby z krzemienia czekoladowego. Ich chronologia obejmuje przedział czasowy od paleolitu schyłkowego (kultura świderska) po wyroby z epoki brązu, jak i zapewne okresu halsztackiego. Pojedyncze fragmenty naczyń łączymy z kulturą pucharów lejkowatych. W przypadku około 70 fragmentów możemy łączyć je z osadnictwem ludności kultury trzcinieckiej. W odniesieniu do około 20 fragmentów przyjęliśmy jedynie ogólne ich zaliczenie do wczesnej epoki brązu, a w przypadku około 30, do okresu pradziejowego bez przypisania kulturowego.

Najliczniejszy zbiór obejmujący około 1000 fragmentów naczyń dotyczy reliktyw osadnictwa społeczności tzw. kultury łużyckiej z epoki brązu oraz z okresu halsztackiego. Nie można wykluczyć, że pewna część tychże materiałów przynależy do ogólnie rozumianej kultury pomorskiej, lecz brak charakterystycznych elementów tejże jednostki kulturowej utrudnia, czy też uniemożliwia jej jednoznaczne wyznaczenie.

Dość liczny zbiór obejmujący około 270 fragmentów naczyń, łączymy z kulturą przeworską. Warto zwrócić uwagę, że wśród tej grupy znalezisk licznie odnotowujemy znaleziska z fazy późnolateńskiej tejże kultury, ale także i z okresu wpływów rzymskich, zgrupowane na przebiegu trasy, zwłaszcza w rejonie na SE od Sieradza. Znaleziska łączone z okresem wczesnośredniowiecznym, aczkolwiek nieliczne, bo obejmujące zbiór około 120 fragmentów, pochodzą głównie ze stanowisk lokalizowanych na lewym brzegu Warty, w bezpośrednim sąsiedztwie ośrodka sieradzkiego. Są to zapewne pozostałości osad tworzących kompleks związany z grodem w Sieradzu. Na uwagę zasługuje ich datowanie obejmujące przedział czasowy od VIII? – IX wieku po wiek XIII?. Około 260 fragmentów naczyń łączymy z młodszymi okresami średniowiecza i okresem nowożytnym. Te znaleziska zapewne w głównej mierze są śladem eksploracji terenu, a nie wynikiem trwałego osadnictwa, w formie zabudowy trwałej.

Jeżeli chodzi o charakter odkrywanych stanowisk, to notujemy wśród nich takie, gdzie mamy do czynienia jedynie z pojedynczymi znaleziskami wyrobów krzemiennych, lub też fragmentami naczyń pradziejowych, wyznaczające zazwyczaj tylko punkty osadnicze, będące głównie śladem penetracji terenu przez społeczności pradziejowe. Aczkolwiek i w tej grupie stanowisk możemy się liczyć z obiektami, które kryją większą, nie zniszczoną warstwę kulturową z liczniejszymi zabytkami niż na powierzchni. Jednak znaczna liczba stanowisk dostarczyła znalezisk gromadnych, które wyznaczają nam podstawowe stanowiska archeologiczne.

Są wśród nich pozostałości zapewne krótkotrwałych, różnoczasowych i różnokulturowych obozowisk, w tym także pracowni krzemieniarskich oraz, długotrwałe, niekiedy wielokulturowe osady. W jednym przypadku odkryliśmy zapewne niszczone cmentarzysko kultury łużyckiej w miejscowości Rembów stan. 7 (w katalogu nr 50), natomiast w miejscowości Sieradz – Podłężyce stan. 9 (w katalogu nr 90), być może mamy do czynienia z potencjalnym cmentarzyskiem kultury przeworskiej.

Jeżeli chodzi o niszczone cmentarzysko kultury łużyckiej, to być może trafiliśmy na cmentarzysko z którego w Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi znajduje się bogaty zespół naczyń i wyrobów z okresu halsztackiego, z przedwojennej kolekcji Kobierzyckiego, określony jako pochodzący z cmentarzyska w rejonie Pyszkowa. Cmentarzyska tego, jak do tej pory nie udało się zlokalizować.

Również obszarowo odkrywane relikty osadnictwa pradziejowego mocno się różnicują, gdyż w przypadku pojedynczych zabytków, lub ich niewielkiej liczebności, ich obszar występowania zamyka się w przedziale kilku lub kilkunastu arów. Niewielka liczebność odkrywanych materiałów utrudnia jednoznaczne wyznaczenie obszaru danego „stanowiska”. Ale szereg stanowisk z bardzo licznym materiałem zabytkowym obejmuje powierzchnie od kilkudziesięciu arów, nawet do kilku hektarów. Oczywiście nie wszystkie zlokalizowane stanowiska i punkty osadnicze mieszczą się w całości w pasie projektowanej drogi S8, często wykraczając poza jej obrys.

Podsumowując wyniki obecnie przeprowadzonych badań powierzchniowych trzeba stwierdzić, że spowodowały one bardzo znaczny przyrost bazy źródłowej. Zdecydowana większość zidentyfikowanych stanowisk jest stanowiskami nowoodkrytymi. Ich największe nagromadzenie ujawniono na terenach wchodzących w obszar podległy Delegaturze WUOZ w Sieradzu, czyli ogólnie rzecz ujmując w części zachodniej przebiegu projektowanej trasy. Pod względem fizjograficznym jest to obszar: Wysoczyzny Złoczewskiej, Kotliny Sieradzkiej oraz zachodniej części Wysoczyzny Łaskiej. Na tym obszarze zainwentaryzowano 111 stanowisk, co w porównaniu z dotychczas znanymi jedynie kilkoma z AZP znacznie zwiększyło bazę badawczą. Zdecydowana większość tychże stanowisk jest położona na obszarach piaszczystych, a tylko niekiedy na obszarach z podłożem gliniastym.

Natomiast zdecydowane rozrzedzenie odkrywanych stanowisk obserwujemy na obszarze podlegającym Delegaturze WUOZ w Łodzi, które są lokalizowane po części jeszcze we wschodniej części Wysoczyzny Łaskiej oraz na Wysoczyźnie Piotrkowskiej. W tej części przebiegu trasy S8 odnotowano tylko 20 stanowisk, ale również i ta liczba kilkakrotnie przewyższa ilość znanych dotychczas. Jednak dość niska liczba stanowisk tego obszaru pozwala stwierdzić, że jest to głównie wynik uwarunkowań środowiskowych. Stanowiska są także lokowane głównie na obszarach piaszczystych, a sporadycznie były odkrywane na podłożu gliniastym, które to obszary w tej części projektowanej trasy przeważały.

Kilka uwag należy poczynić także w kwestii następnego etapu rozpoznawania tychże stanowisk, tj. etapu badań sondażowo – weryfikacyjnych. Naszym zdaniem w przypadku dużych stanowisk, które dostarczyły bogatego materiału zabytkowego, ich badanie sondażowe w zasadzie mija się z celem, gdyż zazwyczaj ich charakter, jak i chronologia jest w swych podstawach zasadniczo określona. Również powierzchnia takich stanowisk jest trudna, czy też wręcz niemożliwa do pełnego określenia, co znany z wielu przykładów dotychczasowych działań w tym zakresie na budowanych m.in. autostradach. Sprawa badań sondażowo –weryfikacyjnych ma się zgoła odmiennie w przypadku stanowisk (także tzw. punktów osadniczych), które dostarczyły niewielkiej ilości materiału zabytkowego, niekiedy są to pojedyncze fragmenty naczyń pradziejowych, czy też wyrobów krzemiennych. W tym wypadku postulujemy na wszystkich przeprowadzenie takich badań w celu stwierdzenia, czy wzmiankowane znaleziska są jedynie luźnymi artefaktami, które trafiły do gruntu w trakcie penetracji obszaru przez społeczności pradziejowe, lub też przypadkowo zostały np. nawiezione z innego terenu, czy też są relikdami stanowisk z warstwą kulturową i obiektami położonymi głębiej. W takim przypadku ich weryfikacja jest jak najbardziej wskazana.

Ponadto trzeba zwrócić uwagę na kilka stanowisk piaszczystych, gdzie odnotowano na ich powierzchni głównie, czy też jedynie wyroby krzemienne. W tych przypadkach badania sondażowo –weryfikacyjne winny odbywać się tylko metodami tradycyjnymi, czyli ręczną eksploracją z włączeniem przesiewania eksplorowanych warstw. Przykładem takich obiektów są stanowiska w miejscowościach: Wyglądacze 1(na trasie nr 16), Wyglądacie 2(na trasie nr 17), Stefanów Barczewski I stan. 6(na trasie nr 53) oraz Modlnica 1(na trasie nr 130).

Reasumując, należy podkreślić duże naukowe znaczenie wielu z odkrytych stanowisk, co pozwoli na precyzyjne ustalenie programu przyszłych badań archeologicznych na trasie powstającej S8.